

Łoś, Robert

"Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1967", München 1998 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 30/4, 257-259

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Trzecia fala represji nastąpiła w 1952 r. Dotknęła ona głównie księży katolickich, z których czterech skazano na karę śmierci, w tym biskupa Ewgeni Bosiłkowa.

W ciągu kilku lat, które obejmuje książka Daniela Kalkandziejew, władze komunistyczne doprowadziły do przekształcenia się Cerkwi w organ pomocniczy państwa. Ustanowienie patriarchy w Bułgarii (8-10 V 1953 r.) oraz wybór metropolity płowdiwskiego Kirila na patriarchę nie zmieniły tej sytuacji.

Książka zawiera też interesujący akcent polski. W 1945 r. tzw. sąd ludowy skazał rektora Sofijskiego Seminarium Duchownego — archimandrytę Nikołaja na karę więzienia i pozbawienia praw obywatelskich za udział w ankiecie katyńskiej (1943 r.), w której wypowiedział się przeciwko tezie o zamordowaniu polskich oficerów przez Niemców.

Zasługą Daniela Kalkandziejew jest ukazanie najważniejszych problemów w stosunkach państwo — Cerkiew prawosławna, a mianowicie: pozbawienie Cerkwi możliwości samodzielnego rozwoju, odebranie jej własności rolniczej i przedsiębiorstw przemysłowych, ustanowienie kontroli państwa nad jej finansami, przeprowadzenie czystki wśród duchowieństwa oraz stosowanie represji wobec przeciwników systemu (więzienia i obozy pracy), pozbawienie Cerkwi prawa wychowywania młodzieży w duchu religijnym, ograniczenie bezpośredniego kontaktu Cerkwi ze społeczeństwem oraz zakazanie jej działalności charytatywnej.

W ukazywaniu tych problemów Autorce udało się przedstawić bułgarską Cerkiew i duchowieństwo prawosławne bez hagiograficznego zacięcia, bez aureoli świętości. Z książki wyłania się obraz duchownych prawosławnych z krwi i kości, którzy obok dodatnich cech charakteru mieli wady, popełniali błędy, donosili władzy, ułatwiając tym samym państwu realizację jego celów w polityce wyznaniowej.

W sumie prezentowana książka zasługuje na jednoznacznie pozytywną ocenę. Oparta na bogatej i prawie niedostępnej wcześniej bazie źródłowej stanowi ważny wkład w poznanie najnowszych dziejów Bułgarii. Wypełnia lukę w badaniach stosunków państwa z instytucjami religijnymi w tym kraju po II wojnie światowej. Czytelnik bułgarski otrzymał cenną książkę, w której w sposób obiektywny ukazano procesy ograniczania bułgarskiej Cerkwi i podporządkowywania jej państwu w najbardziej odraźającym okresie budowy komunizmu w Bułgarii, kończącym się wraz ze śmiercią Józefa Stalina.

Jerzy Jackowicz
Warszawa

Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1967, München 1998, R. Oldenbourg Verlag, ss. 1826

Prezentowane wydawnictwo źródłowe jest częścią większej serii wydawniczej, która powstała przy Institut für Zeitgeschichte bońskiego Auswärtige Amt. Wydawnictwo obejmuje trzy tomy za 1967 r. Pierwszy tom obejmuje pierwsze trzy miesiące omawianego roku, tom drugi — okres do końca sierpnia, a ostatni — trzeci — do końca roku. Wcześniej rokrocznie ukazywały się inne tomy prezentujące kolejne lata: 1963 r. (3 części), 1964 (2 części), 1965 (3 części) i 1966 (2 części). Ten chronologiczny cykl został przerwany przez wydanie materiałów źródłowych za okres 1949 roku (1 część), 1949-1951 (1 część) — poświęcona tylko stosunkowi Konrada Adenauera do Urzędu Wysokich Komisarzy oraz kontynuacja tego zagadnienia za rok 1952 (również 1 część). Cykl jest więc wydawnictwem dużym i wykorzystuje trzydziestoletnią karencję materiałów archiwalnych, a tym samym jest cenny ze względu na

nowatorstwo prezentowanych dokumentów. O wadze wydawnictwa świadczy fakt, że wśród kolegium edytorskiego znalazły się takie sławy nauki niemieckiej jak: Hans-Peter Schwarz, Helga Haftendorn, Klaus Hildebrand, Werner Link, Horst Moller, Rudolf Morsez. Kierownikiem naukowym wydawnictwa jest Rainer A. Blasius, zajmujący to stanowisko również w wydawniczej serii *Dokumente zur Deutschlandpolitik*. Nazwiska te w pełni gwarantują, że dobór materiałów i naukowy komentarz jest najwyższej jakości, a tym samym może być niezwykle pomocny w pracy naukowej.

Zawarte w wydawnictwie dokumenty pochodzą z Politisches Archiv Auswärtige Amt — głównie z Ministerburo oraz Buro Staatssekretar. Ich dobór miał według twórców wydawnictwa ukazać całokształt polityki zagranicznej Republiki Federalnej Niemiec w prezentowanym okresie. To zamierzenie na pewno się Autorom udało. Trzydziestoletnia karencja umożliwiła również prezentowanie dokumentów dotychczas nie opublikowanych, a dodatkowo komentarz naukowy przedstawia obecny stan wiedzy nad badanym problemem. W trzech tomach znajduje się 449 dokumentów, a tym samym przytoczyć ich zawartość nawet w ogromnym skrócie nie sposób. Ogólnie charakteryzując przytoczone dokumenty, można stwierdzić, że znajdują się tu notatki z rozmów, które odbyli urzędnicy bońskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych z zagranicznymi dyplomatami, sprawozdania z ambasad RFN albo jak w przypadku krajów socjalistycznych — Misji Handlowych. Zawarte są tu liczne instrukcje ministerialne dla niemieckich delegacji — głównie oczywiście w sprawach politycznych, ale również gospodarczych i kulturalnych. Całość uzupełniają korespondencja Ministra Spraw Zagranicznych Brandta i kanclerza Kiesingera oraz sprawozdania z poufnych rozmów, które odbyli z przedstawicielami trzech wielkich zachodnich mocarstw. Poruszone problemy są różnego rodzaju. Przykładowo Polsce poświęcone są w pełni trzy dokumenty: 1) dokument „2” — Doniesienie dyrektora jednego z wydziałów bońskiego MSZ — Reuta z 3 stycznia o polskich propozycjach nawiązania stosunków dyplomatycznych; 2) dokument „149” — Informacja sekretarza stanu Lahra z 26 kwietnia, w której przedstawiono obecny stan dyskusji wokół problemu granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej; 3) dokument „310” zawierający informacje urzędnika niemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Boxa z Warszawy dla centrali w Bonn z rozmów z przedstawicielami polskiego Ministerstwa Handlu Zagranicznego z 25 września. Liczba dokumentów dotyczących Polski nie jest imponująca, ale pod hasłem „Polska” można znaleźć wiele odnośników do licznych stron, w układach z różnymi państwami (nie tylko z RFN) i bardzo wieloma problemami. Oczywiście w omawianym okresie Czechosłowacja czy Rumunia, nie mówiąc oczywiście o ZSRR, zdecydowanie przodowały, jeżeli chodzi o zainteresowanie bońskiej dyplomacji państwami Bloku Wschodniego, niemniej jednak prezentowane zagadnienia nie tracą na atrakcyjności.

Porównując prezentowane wydawnictwo z innymi tego typu zbiorami dokumentów, które przedstawiają analogiczny okres, należy podkreślić, że wypada ono zdecydowanie najkorzystniej. Przykładowo publikacja *Dokumente zur Deutschlandpolitik* (V Reihe, bd. 1, Frankfurt am/Main 1984, bearbeite von Gisela Oberlander) obejmuje znacznie skromniejszy materiał źródłowy, co oczywiście jest naturalne, biorąc pod uwagę okres karencji i konieczność wykorzystania oficjalnych komunikatów, prasy czy innych rządowych publikacji. Układ edytorski obu publikacji jest podobny, ale w recenzowanym zbiorze dokumentów znacznie bogatszy. Nie można się dziwić z podobieństw obu wydawnictw, gdyż ich kierownikiem naukowym jest ta sama osoba.

Inna publikacja — *Dokumentation zur Deutschlandfrage* (Hp. IV, listopad 1965 — listopad 1967, wydana przez Heinricha von Sieglera, Bonn-Wien-Zurich 1970) ogranicza się właściwie

do zasygnalizowania określonych faktów. Wiele jest w niej odniesień do prasy, co — z uwagi na stan obecnych badań — nie jest dla historyka zbyt odkrywczym.

Bardziej rozbudowany pod względem tematyki jest oczywiście *Archiv der Gegenwart* (Heinrich von Sieglar, 37 Jahrgang, 1967). Prezentowane tu informacje dotyczą całego świata, z konieczności zatem wiadomości przytoczone są w ogromnym skrócie. Zatem dla historyka jest to źródło wiarygodne, którym może w pełni poprzeć swoje rozważania, ale pogłębić problemu na jego podstawie już nie sposób. W tym przypadku przewaga recenzowanego wydawnictwa jest bezdyskusyjna. Przykładowo informacja zasygnalizowana jedynie w *Dokumentation zur Deutschlandfrage* (dok. 1573 za „Frankfurter Allgemeine Zeitung”), że pod kierownictwem Erwina Wickerta delegacja MSZ RFN w dniach 9-12 1967 r. odbyła rozmowy z dyplomatami czechosłowackiego MSZ w Pradze, w innych wydawnictwach jest w inny sposób przedstawiana. W *Archiv der Gegenwart* jest tylko krótka wzmianka o tej sprawie, a w *Dokumentation zur Deutschlandpolitik* zupełny brak informacji. W recenzowanym *Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland* jest natomiast bardzo bogaty komentarz, który towarzyszy zasadniczemu dokumentowi — tajnej notatce Wickerta do sekretarza stanu Schutza z 11 I 1967 r. o przeprowadzonych rozmowach. Podobnie jest w innych przypadkach.

Układ prezentowanego wydawnictwa jest bardzo przejrzysty. Po części wstępnej, wykazie skrótów w pierwszym tomie wydawnictwa jest zawarty spis treści całego zbioru dokumentów. Przy każdym z nich kolejno podawany jest numer, data, nazwa dokumentu z kilkudziesięciowym streszczeniem i strona, na której można prezentowany dokument znaleźć. Streszczenie ogromnie ułatwia dobór poszukiwanego materiału. Dokumenty oczywiście prezentowane są w określonym porządku. Informacją dla badacza jest pełen zapis dokumentu, określenie, kto go wydał (osoba lub instytucja), kiedy (dokładna data i godzina), instytucja lub osoba, dokąd dokument został skierowany i kiedy wpłynął do niej (data i godzina). Każdy dokument zawiera klauzulę dostępności, tzn. określenia: „tajny”, „poufny” itd., a także informację, gdzie dany dokument znaleźć w zbiorze Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Wspomniany komentarz znakomicie uzupełnia pod względem edytorskim wydawnictwo. Pomocny w tak dużym zbiorze dokumentów jest oczywiście indeks osobowy z informacją o prezentowanych postaciach oraz rzeczowy — bardzo przejrzysty i rozbudowany z odniesieniami do tekstu i przypisów; na końcu wreszcie struktura organizacyjna Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 1967 r. — bardzo pomocna w poszukiwaniach w zbiorze ministerstwa.

Trafność doboru materiału, znakomity komentarz, zarówno pod względem edytorskim, jak i naukowym — to główne walory prezentowanego wyboru dokumentów.

Robert Łoś
Łódź